

Gözlerimi Kapatırım, Seyahatimi Yaparım: Susan Sontag'ın *Alice Yatakta* Adlı Oyununda Hayalî Seyahat

I Close My Eyes, and I Travel: Imaginary Travel in Susan Sontag's Play *Alice in Bed*

Nilay Kaya¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü İstanbul, Türkiye

Sorumlu yazar/

Corresponding author : Nilay Kaya

E-posta/E-mail : nilay.kaya@bilgi.edu.tr

ÖZ

Susan Sontag'ın 1993'te kaleme aldığı tiyatro oyunu *Alice in Bed* (Alice Yatakta), tarihi bir figürü, on dokuzuncu yüzyılda yaşayıp aldığı ayrıcalıklı eğitime ve sahip olduğu yaşam standartlarına rağmen kendini gerçekleştirme fırsatı bulamayan, romancı ağabeyi Henry James ve diğer meşhur ağabeyi psikolog ve düşünür William James'in gölgesinde kalan Alice James'i konu alır. Alice James'in ölümünden sonra yayımlanan günlüklerinden faydalanarak bu oyunu yazan Sontag, ömrünün çoğunu hastalıklarla boğuşarak geçiren Alice James'e Londra'daki hasta odasında, artık yatağa bağımlı olduğu zamanlara odaklanarak ses ve hayat verir. İki sahnesi tamamen Alice'in zihninde geçen oyunun altıncı sahnesi, hayalî bir Roma seyahatini konu alır. Edebiyatta başlı başına bir tür olarak değerlendirilebilecek hayalî seyahat anlatılarına ayrıcalıklı bir biçimde dahil olan bu sahne, on dokuzuncu yüzyılda toplumsal açıdan son derece güvencesiz bir konumda olan kadının özerk bir kimlik inşası çabasına işaret eder.

Anahtar Kelimeler: hayalî seyahat, on dokuzuncu yüzyılda kadın ve seyahat, Büyük Tur, flâneuse, psikocoğrafya

ABSTRACT

Susan Sontag's 1993 play *Alice in Bed* focuses on Alice James, a historical figure from the 19th century who, despite having a privileged education and lifestyle, was unable to fulfill her own dreams. She lived in the shadow of her novelist brother Henry James and her other famous brother, psychologist, and thinker William James. Drawing from Alice James' diaries published posthumously, Sontag breathes life into her, concentrating on the times when she was bedridden in her sickroom in London, having struggled with illness for most of her life. The sixth scene of the play is set entirely in Alice's mind and depicts an imaginary journey to Rome. This scene can be considered as a distinct genre in literature, is privileged in narratives of imaginary travel, and points to the efforts a socially very precarious woman in the 19th century made to construct an autonomous identity.

Keywords: imaginary travel, woman and travel in the 19th century, The Grand Tour, flâneuse, psychogeography

Başvuru/Submitted : 20.11.2023

Revizyon Talebi/
Revision Requested : 19.02.2024

Son Revizyon/
Last Revision Received : 20.02.2024

Kabul/Accepted : 29.02.2024

This article is licensed under a Creative Commons Attribution - NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

EXTENDED ABSTRACT

Susan Sontag was always fascinated by the life of Alice James. One of their common points is that both women were diagnosed with breast cancer in their middle years. While James succumbed to the disease within a few years of being diagnosed, Sontag survived it. In her essay *Illness as Metaphor*, Sontag (1978) referenced Alice James as she discussed the societal dimensions of cancer. In this context, the play *Alice in Bed* (Sontag, 1991) crucially focuses on James becoming completely bedridden, honing in on the final period before her death. Drawing from the illness diagnoses imposed on women in the 19th century, Sontag similarly desired to grapple with the gap between a woman's body and mind, particularly in terms of their mental confinements.

As evident from the preface Sontag wrote for the play, she perceived Alice James as a figure whose talents and capacities had been battered by societal gender norms, rendering her both physically and metaphorically an invalid. Sontag went as far as to liken her to the famous metaphorical figure Judith in Virginia Woolf's (1929) work, *A Room of One's Own*, who might have surpassed even Shakespeare's achievements had she been given the chance to publish. Sontag is able to substantiate this idea through her utilization of Alice James' posthumous journals. Alice keeps repeatedly quoting herself in the play. Indeed, one can observe in James' diary entries a pervasive contemplation on the roles she could have assumed in society and the possibilities for greater freedom of movement had she not been plagued by illness like her brothers. Alice's ability to express herself in her journals is noteworthy and showcases her enduring curiosity about social inequalities and the innovations of modern life. The intellectual debates she engages in with her brothers are indicative of her sharp intellect and ingenious mind. She harbored conflicting thoughts about having a free mind, at one point questioning a nurse about whether her mind would be as liberated if she had received an education.

Alice James was deeply interested in literature and fictional works. In the creative process of Henry James' writings in particular, she fearlessly presented her ideas to him. During the periods when she was bedridden in the advanced stages of her illness in London, instances occurred of them exchanging ideas about a theater play her brother had been working on at the time. Quoting Anatole France, she emphasized her respect for the abilities of her imagination to create both comedy and tragedy. At the points where she accepted her fate, she articulated the conclusion of her life as the metaphorical closing of the curtain. Susan Sontag's desire to approach Alice in the drama genre is thus able to gain significance in this way. With its potential to stage the dialectical relationship between body and word, the theater had always been a primary concern of Sontag's, and her theatrical representation of Alice James' sickened body invites the audience to identify with her as a Victorian career invalid, as well as to imagine a state of freedom beyond the patriarchal disciplines that were imposed on women's bodies back then.

Susan Sontag stated regarding this play that she aimed to emphasize the power and limits of the female mind, believing in the mind as the safest place to venture. For this reason, the sixth scene she wrote is notably a purely imaginary journey taking place in Alice's mind. The discourse created when describing the destination in any travel literature is always one of the main subjects requiring examination. Despite having completed a significant part of the Grand Tour on the old continent, Alice, who had never seen Rome in her life, created a narrative with her imaginary journey that also requires close reading. Indeed, this imaginary travel provides a means to experience different ways of life, as well as the repressed or unrealized sides of her identity: mobility and freedom on one hand and duality and self-division on the other. As Sontag suggested at the end of the play, nothing is vast. There is no greatness in the mind; everything fits into it, and nothing fits. In the face of the prison of the mind, infinity stretches out. Even in the realm of the mind, a call arises for a woman to traverse the streets, demanding an autonomous space in society.

This analysis not only reconsiders Susan Sontag's dramatic strategies but also evaluates the historical figure of Alice James within the context of gender conflicts. Given the insufficient exploration of Sontag's relationship with theater and her own theatrical works, this study aims to provide a critical approach to a narrative deserving integration into the tradition of imaginary journey narratives.

Susan Sontag ve Tiyatro

Amerikalı düşünür, yazar ve aktivist Susan Sontag hayattayken de 2004 yılındaki ölümünden sonra da eserleri üzerine yapılan çalışmalarda kendine en az yer bulan tür, kuşkusuz tiyatrodur. Sontag'ın tiyatro eleştirileri, tiyatro üzerine denemeleri, sahneye koyduğu oyunlar ama en önemlisi yazdığı tiyatro oyunları hâlâ kapsamlı ve çok boyutlu incelemelerinin yapılması gereken işlerdir. Sontag, *Against Interpretation* (Yoruma Karşı, 1966), *Styles of Radical Will* (Radikal İrade Üslupları, 1969), *Under the Sign of Saturn* (Satürn Yıldızının Altında, 1972) ve *Where the Stress Falls* (Vurgulanan Yer, 2001) gibi başlıca eserlerinde özellikle Jean Genet ve Antonin Artaud tiyatrosu üzerine yazmış, onların tiyatrosu üzerine yapılan analizleri de değerlendirmiştir (örneğin, Jean Paul Sartre'ın Genet analizi hakkında yazmıştır). Yanı sıra bir dönem *Partisan Review* için özellikle avangard oyun yazarları ve tiyatro yönetmenleri hakkında eleştiriler kaleme almıştır.¹

Sontag'ın, ilk tiyatro yönetmenliği deneyimi, 1979 yılında İtalya'nın Torino şehrinde Luigi Pirandello'nun *Come tu mi vuoi* (Beni Nasıl İstersen) adlı oyununu sahneye koymasındır. Kadın baş karakteri Cia üzerinden biyografi ve tarih yazınının gerçekliği temsil ettiği iddiasının altını oyan bu oyun², Sontag'ın teatral meselelerinin ilk işaretlerini hali hazırda verir. Sontag, ayrıca Milan Kundera'nın Jacques Diderot'nun romanından aynı isimle uyarladığı *Jacques and His Master* (1971) adlı oyununu ABD'de sahneye ilk yönetmendir. 1985 yılında Harvard Üniversitesi'nin American Repertory Theatre sahnesinde oynanan Kundera'nın metni, lineer bir kurgunun tamamen dışına çıkarak iki kahramanın yolculuğunu üç katmanlı bir olay örgüsü dahilinde işlemektedir. Oyunda her hikâye katmanı bir diğerinin varyasyonudur; bu katmanlar birbirini ihlal eder, yansılar ya da tamamlar. Sontag'ın mevcut oyun tercihi, tiyatro yönetmenliği alanında belki de en çok ses getiren ve tartışma uyandıran bir sonraki işinin, 1993 yılında Yugoslavya savaşı sırasında Saraybosna'da Samuel Beckett'in *Godot'yu Beklerken* adlı oyununu uyarlama girişiminin ve uyarlama biçiminin öncüsü niteliğindedir.³ Sontag, Vladimir ve Estragon karakterlerini üç alternatif düzleme yerleştirir, oyuncu kadrosunu farklı etnik kökenlerden ve cinsiyetlerden oluşturur. Sıcak savaş esnasında bu oyunun ilk etapta sahnelenmesinin dahi etik yönü tartışılırken Sontag, Vladimir ile Estragon'u yalnızlık ve umutsuzluktan "kolektif" bir alana taşıdığı savunmasını yapar; oyunun sadece ilk perdesini sahnelemeyi tercih etmesindeki neden de ikinci perdeyi daha karanlık bulmasıdır.⁴

Susan Sontag'ın yazdığı ilk tiyatro oyunu 1991'de kaleme aldığı *Parsifal*'dır. Sadece altı sayfa uzunluğunda olan bu oyun aslında sahneye konma niyetiyle yazılmadığı gibi Richard Wagner'in operası olan *Parsifal*'a bir eleştiri niteliği taşır. 1997'de yazdığı *Lady from the Sea* de özgün bir tiyatro metni olmaktan ziyade, metnin orijinaline, yani Henrik Ibsen'in aynı adı taşıyan 1888 tarihli oyununa eleştirel bir cevaptır. Sontag, Ibsen'in oyununun sonunda kadın kahraman Ellida'nın kocasını terk etmemeye karar vermesini "kusurlu bir son" olarak görmektedir. Bu nedenle, oyuna Brechtien bir yabancılaştırma efekti ekleyerek Ibsen'in domestik gerçeklik içindeki burjuva evliliği problemini seyirciye bir sorgulama malzemesi olarak sunar⁵. Bu makalenin konusu olan Susan Sontag oyunu *Alice in Bed* (1993) ve söz konusu oyun denemelerinin kesişme noktası, özellikle kadın cinsiyetinin mustarip olduğu zihinsel hapishaneler, beden ve zihin arasındaki diyalektik ilişkidir.

Alice James, Susan Sontag'ın İlgisini Neden Çeker: Alice James'in Bir Portresi

Susan Sontag'ın, *Alice in Bed*'i, kimlik inşası ve bireysel özgürlük mücadelesi içindeki Pirandello karakteri Cia üzerinde çalışırken tasarlaması pek de tesadüfi görünmez. Sontag, İtalya'dayken şekillendirdiği oyunu birkaç yıl içinde yazar ve *Alice in Bed* ilk olarak 1991'de Bonn, Schauspiel'de sahnelenir. İngilizce metni 1993'te yayımlanan oyunun ABD'deki ilk prodüksiyonu, 1996 yılında Cambridge, Mass.'te American Repertory Theater'da hayata geçer. Susan Sontag, "önü kesilmiş/engellenmiş bir yazar ve profesyonel bir yatalak" olarak tanımladığı⁶ Alice James'e uzun zamandır ilgi duymaktadır. Bu ilginin nedenlerini oyun için yazdığı önsöz ve bir nevi sebep-i telifte, Virginia Woolf'un meşhur Shakespeare'in kızkardeşi Judith tahayyülünden faydalanarak açıklar ve Alice James'i şu şekilde tanıtır:

Bildiğimiz kadarıyla Shakespeare'in bir kız kardeşi yoktu. Ancak erkek kardeşi Amerika'nın en büyük psikoloğu ve etik düşünürü William James olan, büyük Amerikan romancısı Henry James'in bir kız kardeşi, çok parlak bir kız kardeşi olduğunu ve ona ne olduğunu biliyoruz. On dokuz yaşındayken ağır bir depresyona giren genç kız, hayatına son vermek için cesaretini toplamaya çalışmış, tam da ne oldukları anlaşılamayan çeşitli hastalıklarla pençeleşmiş, yurt dışına gitmiş, yaşamını yatakta geçirerek günlük tutmaya başlamış ve kırk üç yaşında

¹ Sontag'ın *Partisan Review*'de yayımlanan ilk tiyatro yazısı "Going to Theater (and the Movies)" için bkz. Volume 31, Number 2 (XXXI; Spring 1964).

² Carl Rollyson, *Understanding Susan Sontag* (University of South Carolina Press, 2016), 59.

³ Rollyson, *Understanding Susan Sontag*, 59.

⁴ Rollyson, *Understanding Susan Sontag*, 63.

⁵ Julia A. Walker, *The Scandal of Susan Sontag* (Columbia University Press, 2009), 145.

⁶ Sontag'ın tabirinin orijinali "thwarted writer and professional invalid" şeklindedir. Alıntılaman Benjamin Moser, *Sontag, Her Life and Work* (New York: Ecco, 2019) EPUB, ch. 35.

ölmüş. . .

*İşte Alice Yatakta, kadınları ele alan bir oyun. Onların kuşkuları ve benliklerinin bilincine varma çabaları üzerine kurulu.*⁷

Alice James (1848-1892), 1940'larda, ölümünden sonra yayımlanan günlükleri sayesinde tanınmıştır. Günlükler yayımlanır yayımlanmaz o zamana kadar gölgede kalan zekâsı ve hayal gücü takdir görmüş, kimilerince çağdaşı, şair Emily Dickinson'a benzetilmiştir⁸. Sontag, oyununu bu günlüklere dayanarak yazar. Başta günlükler olmak üzere, hakkında yazılan biyografilerden Alice James'in "invalid" kelimesini çeşitli boyutlarıyla karşıladığını görebiliyoruz. Kelimenin sözlük anlamı "yatalak" Alice James'in fiziksel durumunun birebir karşılığıyken, aynı sözcük toplumsal olarak "geçersizliği" de ifade eder. Hayli prestijli, varlıklı ve kültürlü Boston'lı bir ailenin dördü erkek, biri kız olmak üzere beş çocuğundan biri olan Alice James, entelektüel kusursuzluk için azami derecede disiplin ve duygusal mesafenin gerekli olduğunu düşünen bir baba ve on dokuzuncu yüzyılda kadına biçilen toplumsal role; kendini evine, eşine, çocuklarına adayan itaatkâr ve vefakâr eş rolüne uygun bir anneyle büyür. Alice, ağabeyleri gibi okula giderek olmasa da hemcinslerine nazaran eğitim alma konusunda şanslıdır. Ama bu durum, onun yaşadığı sürece yayımlanan 'kayda değer' bir eser üretmemiş olduğu gerçeğini değiştirmez. Hiç evlenmemiştir. Çocuğu olmamıştır. Büyük ağabeyi William'a yazdığı bir mektupta ilgi alanlarının ve yeteneklerinin aslında onu "başka bir şey olmaya" götürebileceğini söyler; belki bir tarihçi, siyaset üzerine yazan biri, kadınların eğitimi konusunda bir öncü ya da radikal bir hareketin lideri. Ama bunun yerine bir "invalid", artık kelimeyi iki anlamıyla birden kullanacak olursak, yatalak ve toplumsal açıdan geçersiz olmuştur. Halbuki aynı günlüklere, mektuplardan ve ailesinin söylediklerinden, onun hastalıklarının akut dönemleri geçtiği zamanlarda her zaman yaşam dolu, toplumsal hareketler konusunda aktif ve heyecanlı olduğunu görürüz. Alice James, Amerika Birleşik Devletleri'ndeyken annesi ve yakın arkadaşlarıyla katıldığı Boston'daki Female Humane Society of Cambridge bünyesinde, mektuplar aracılığıyla, bugünün uzaktan eğitim formatına denk gelen bir yöntemle kadınlara uzun süreli eğitimler verir. Günlüklerine baktığımızda karşımızda sadece iç dünyası yoktur, dış dünyaya karşı belirgin bir hassasiyet vardır. On dokuzuncu yüzyıla özgü sınıfsal ya da cinsiyet temelli her türlü toplumsal eşitsizlik, İrlanda'nın bağımsızlık mücadelesi, Brezilya devrimleri, takip ettiği ve üzerine düşündüğü çeşitli meselelerden bazılarıdır. Hayli mizahi, bazen sarkazm derecesine varan bir alaycılığı olduğu, özellikle ağabeyi William'ın ilgilendiği manyetizma, spritizma gibi konularla dalga geçmesinden anlaşılır.

Ne var ki Alice James, on dokuzuncu yüzyılda çoğu kadının üzerine giydirilen "deli kadın" etiketinden kurtulamayacaktır. Özellikle, eğitim alma şansı olan ama edindikleri entelektüel birikim ve kapasite ile kendilerini yeni ve farklı toplumsal rolleriyle kabul etmeye hazır olmayan bir kamusal alanda baskı gören kadınlar, nevrasteni ve histeri konusunda muallak bir teşhis karmaşası içinde kolaylıkla kurban konumuna gelirler⁹. Alice James de bu kurbanlardan biridir. Susan Sontag'ın Alice James'e olan ilgisi ve yaklaşımında, hastalık üzerine yazdığı meşhur denemesi *Metafor Olarak Hastalık*'ta (1978) kullandığı tabirlerle söyleyecek olursak, bu "kurban" metaforunu teşrih masasına yatırmak, onun içini boşaltmak, hastalığı 'anlamından' soymak, en nihayetinde hastalıkla ilgili 'metaforik tuzakları' bertaraf etme derdi vardır.

Başta Carl Rollyson ve Benjamin Moser olmak üzere, Sontag'ın biyografisini kaleme alan yazarların çoğu, onun Alice James'le hastalık nedeniyle çekilen fiziksel acılar üzerinden de bir bağ kurduğu yönünde hemfikirlerdir¹⁰. Her ikisine de otuzlu yaşlarının başlarında meme kanseri teşhisi konulmuştur. Susan Sontag hastalığı atlatırken, Alice James teşhisin konulmasından bir yıl sonra ölür. Tiyatro yönetmeni ve sahne sanatları profesörü Richard Schechner'a verdiği bir röportajda Sontag, oyunun hatırı sayılır derecede belirleyici, somut bir imgeden, on tane şiltenin üstünde yatan hareketsiz/cansız bir kadın görüntüsünden doğduğunu söyler.¹¹ Dolayısıyla, başlığa da sirayet eder bir biçimde, hastalık oyunun çekirdeğindedir. Hastalıkla bağlantılı olarak fiziksel atalet, oyunda sadece baş karakter Alice ile ilgili değil, aslında diğer kadın karakterlerle de ilişkili temel bir problemidir. Sontag, *Metafor Olarak Hastalık*'ta kanseri tanımlarken de Alice James'e gönderme yapar: "1892'de kanserden ölmeden bir yıl önce kendi dergisinde yazan Alice James, 'göğsümdeki bu kâfir granit kütle' der".¹² Sontag'ın hastalık üzerine düşünürken çağrışımları arasında Alice James'in olması, bize bir kez daha onun James'le kurduğu çeşitli bağları düşündürür: büyük başlıkta kadın olmak; beden ve ruhen acı çeken bir kadın olmak, beden ve zihnen hapis konumuna düşen bir kadın olmak ve maddi dünyada ses çıkarabilme kapasitesi.

Tarih ve biyografiye dayanan ama Susan Sontag'ın imgeleminde Lewis Carroll'ın Alice'yle de birleşen *Alice Yatakta*,

⁷ Susan Sontag, *Alice Yatakta*, çev. Nihal Geyran Koldaş (Nisan Yayınları, 1999), 67-8.

⁸ Jean Strouse, *Alice James: A Biography* (New York: New York Review of Books, 2011) EPUB.

⁹ Özden Sözelan, *The Staged Encounter: Contemporary Feminism and Women's Drama* (Stuttgart: Ibidem, 2004), 93.

¹⁰ Prity Barnwal ve Rajni Singh, "Silence as Political Strategy in Art: A Study of Susan Sontag's *Alice in Bed*", *Journal of Language, Literature and Culture* 68.2, 118.

¹¹ Susan Sontag ve Ivo van Hove, "Another Alice's Wonderland, As Susan Sontag Found It", Röportajı yapan Richard Schechner, *The New York Times*, Oct. 29, 2000.

¹² Susan Sontag, *Metafor Olarak Hastalık*, çev. Osman Akinhay (İstanbul: Agora, 2005), 16.

Sontag'ın deyişle “kadınların acısı ve öfkesi üzerine” ve “son olarak hayal gücü üzerine bir oyun”¹³ olma özelliği taşır. Alice, ölümcül bir hastalık pençesinde yatağında, kimse üzerinde otorite uygulayacak bir yetide olmamasına rağmen, hemşiresinin ve erkek kardeşi Henry'nin yanında, kendisine bakım yapılırken, fiziksel olarak en aciz olduğu zamanlarda dahi zorlayıcı bir karakter sergiler. Bir perde ve sekiz sahneden oluşan oyunun iki sahnesi dışında tamamı Alice James'in hayatının son yıllarını geçirdiği Londra'da kaldığı evde, hasta yatağında ve aynı odada, gerçekçi bir düzlemde geçer. Romancı ağabeyi, hemşire ve yedinci sahnedeki hırsız dışında oyuna dahil olan karakterler ise gerçeklik zemininin çatırdadığı sahnelerde belirir. Alice James'in günlüklerinden ve biyografilerinden bildiğimiz gerçek bir olay, oyunda düşsel formatta karşımıza çıkar. Erken yaşlardan beri çeşitli fiziksel ve ruhsal hastalıklarla boğuşan Alice¹⁴, on sekiz yaşındayken bir gün babasına intihar etmenin günah olup olmadığını sorar. Babası her ne kadar buna gönlü razı olmasa da hayatına son verme özgürlüğünün olduğunu, babası olarak buna izin verdiğini söyler ama geride bıraktıkları insanlara vereceği acıyı da dikkat çeker.¹⁵ Öte yandan Alice'in babasının başına bir tuğla indirme raddesine gelecek kadar dramatik gerilimi yüksek bir sahnedir bu, zira babasının onu bir kız çocuğu olarak nasıl yetiştirdiği üzerine bir tartışmayı da içerir. İster istemez, yetiştirme bahsinin bir diğer aktörü, anne de bu sahneye dahil olur ama vücut bulmuş bir beden olarak değil, babanın üzerinde beliren anne elbisesiyle.

Alice Yatakta'nın Meşhur Kadınları

Susan Sontag'ın oyunun önsözünde de açıkladığı gibi Lewis Carroll'ın *Alice Harikalar Diyarında* ile kurduğu metinsel bağ, *Çılgın Bir Çay Partisi* bölümüne referansla, beşinci sahnedeki düşsel çay partisinde somutlaşır. Sontag, “Ben kendi çılgın çay partime, Alice'i teselli eder ve ona nasihatlerde bulunurlar umuduyla on dokuzuncu yüzyıl Amerikan yazarlarından ikisinin hayaletini davet ettim”¹⁶ diyerek bu ‘çılgın’ çay partisine bir kısmı kendisinin de söylediği gibi gerçek/tarihsel, bir kısmı mitolojik/kurgusal meşhur kadınları çağırır. Yazarlardan biri, şair Emily Dickinson'dır: “tüm yaşamını ailesine adayan, bir yandan da özgünlüğünü soldurmama çabası içinde elini eteğini dünyadan çekip bir yaşlı kız olmayı göze alan bir dâhi, Emily Dickinson”.¹⁷ Hayattayken şiirlerinin ancak yarım düzinesi basılan Dickinson, bugün Amerikan ve Dünya şiiri konusunda hakkı teslim edilen bir şairdir; Shakespeare'in hayalî kızkardeşi Judith'in yazgısını bir dereceye kadar kırmıştır. Partinin diğer ünlü yazar konuğu, Goethe üzerine bir araştırmanın yanı sıra, döneminin öncü feminist çalışmalarından biri olan *Woman in the Nineteenth Century* (On Dokuzuncu Yüzyılda Kadın, 1845) adlı kitaba imza atmış olan Margaret Fuller'dır. Fuller, birkaç yıl kaldığı İtalya'dan gemiyle Amerika Birleşik Devletleri'ne dönerken ailesiyle birlikte gemi kazasında yaşamını yitirmiştir. Çay partisinin kurgusal konukları ise, yine on dokuzuncu yüzyılın sanat eserlerinden çıkma “iki tipik öfkeli kadın”dır: Biri, *Giselle* balesinin düğün günlerinden önce ihanete uğrayıp ölen ama intikamcı bir hayalet çetesi olarak, Yunan tragedyelerindeki Furies misali geri dönen bir grup kadının lideri, Willis Kraliçesi Myrtha'dır. Diğeri ise Sontag'ın hali hazırda üzerinde çalıştığı Wagner operası *Parsifal*'ın suçluluk duygusuyla dolu, bir yandan yaptığı kötülüğü düzeltmeye çalışırken karanlık bir büyücünün etkisinden çıkamayan, karmaşık kadın karakteri Kundry'dir. Oyunda sürekli uyuyan ve uyandırılmak istemeyen Kundry, taşıdığı duygusal yükten ve acıdan kaçma eğilimindedir. Keza daha önce de belirtildiği üzere, oyunun gerçek ve gerçek dışı bütün kadınları bir nevi uyuşukluk, uykuya yatmış/yatırılmış ve yatıştırılmış haldedirler; farklı karakterleri ve yöntemleriyle nasıl tavır alacakları, nasıl ses çıkaracakları, kısacası eylemlilikleri/faillikleri¹⁸ mercek altındadır. Tam da bir rüyaya yakışır biçimde, adı çay partisi de olsa çaydanlıkta çayın olmadığı hayaletli partiye son olarak annenin de dahil olmasıyla söz konusu kadınların özgür iradelerinin ve maruz kaldıkları toplumsal ve zihinsel baskıların boyutları gözler önüne serilir.

Alice Yatakta'da Hayalî Seyahat

Çılgın çay partisi sahnesi kuşkusuz *Alice Yatakta*'nın Carroll'ın romanına en doğrudan referansta bulunan sahnesidir. Ne var ki bunu takip eden altıncı sahne, Alice'in fantastik bir diyara yaptığı seyahatle benzer bir eksende düşünülebilecek, ayırt edici bir nitelik taşır. Bu seyahatin tamamıyla zihinde gerçekleşen bir seyahat olduğu yönündeki okumalar sıklıkla yapılmıştır. Bu bakış açısına verilebilecek en iddialı örneklerden biri, sürrealist yönetmen Jan

¹³ Sontag, *Alice Yatakta*, 70.

¹⁴ Alice James'e hayatı boyunca çeşitli zamanlarda konulan teşhisler nevrasteni, histori, romatizmal gut, bastırılmış gut, kardiyak komplikasyon, spinal nevroz, sinirsel hiperestezi ve ruhsal kriz gibi bazıları günümüz tıp terminolojisinde tam karşılığı olmayan isimler taşır (Strouse, *Alice James: A Biography*, Introduction).

¹⁵ Alice James, *Her Brothers, Her Journal* (Cornwall, New York: Dodd, Mead & Company, 1934), 76

¹⁶ Sontag, *Alice Yatakta*, 69.

¹⁷ Sontag, *Alice Yatakta*, 69.

¹⁸ “Eylemlilik, kişinin yaşamının yönüne ilişkin sorumluluk duygusu, yaşamı için sorumluluk alması, kişinin yaşamı ile ilgili kararları kontrol edebilme ve bunların sorumluluğunu alma konusundaki inancı ve yaşamdaki engellerle baş etmede ve seçtiği yaşam yönünde ilerlemeye ilişkin güveni olarak tanımlanmaktadır.” Bkz. Hasan Atak, “Ruh Sağlığı Çalışmalarında Yeni Bir Psikososyal Değişken: Eylemlilik /A New Psychosocial Variable in Mental Health Studies: Agency”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry* 3.3 (2011): 483.

Švankmajer'in *Něco z Alenky* (1988) adlı *Alice Harikalar Diyarı* uyarlamasıdır. Švankmajer, filmin başından itibaren seyirciyi doğrudan Alice'in zihnine yönlendirir. Alice, harikalar diyarını uykusunda, rüyadayken görmez, aksine uyanır ve bu diyarı zihninde yaratır. Filmdeki bütün karakterlere ses veren Alice'in zihninde geçen bir yolculuk seyredilir. Sontag, altıncı sahnede Švankmajer'in benimsediği tutumdan ilerler. Alice James, Margaret Fuller'in Avrupa seyahatlerinden de feyz alarak ve bir anlamda Fuller'in onu cesaretlendirmesiyle tamamen zihninde cereyan eden bir Roma seyahati gerçekleştirecektir. Margaret'e "yaşama, yazma, coşkulu olma ve dünyayı gezme cesaretini bulmuş"¹⁹ olduğu için hayran olan ve bunu dillendiren Alice, içindeki seyahat arzusunun şu sözlerle ifade eder:

ALICE (içini çekerek): Roma'yı hiç görmedim. Ve hiçbir zaman görmeyeceğim.

MARGARET: Tıpkı senin hayal ettiğin gibi. O kadar güzel. Orayı kafanda canlandırıyor musun?"

...

*MARGARET: Roma'yı görmemiş olan biri yaşamış sayılmaz.*²⁰

Elbette bir hayıflanmadır bu tutum. Malum fiziksel durumu böyle bir seyahati imkânsız kılmaktadır. Aslında Alice James daha küçük yaşlarda, babasının önderliğinde ailecek uzun soluklu Avrupa seyahatleri yapma şansı edinmiştir. Hatta gittikleri yerde kalma süreleri uzun olduğu için bir dönem erkek kardeşleri İsviçre'de yatılı okula bile gitmişlerdir. Londra'da kaldıkları süre boyunca evde özel öğretmenlerden dersler almışlardır. Alice'in ilerleyen yaşlarda da seyahat lüksü hep olmuş, ailesinden bağımsız Atlantik'in öte yakasına gitmiştir. Çay partisinden önceki dördüncü sahnede romancı ağabeyi Harry (Henry) kendisini ziyarete geldiğinde ona söyledikleri, ağabeyinden görmeye ihtiyaç duyduğu şefkatin yanı sıra dış dünyaya açılma özlemini de dışa vurur:

HARRY: Uyu, uyu canım.

*ALICE: Daha değil. Yaklaş, eğil, Harry. Bana bir hikâye anlat. Bana dünyayı getir.*²¹

Bu cümle, Margaret'in dünyaya açılmış olmasına duyduğu hayranlığın ve benzer bir özlemin çeşitlemesidir. Gerçek hayatta günlüğüne yazdığı "Harry dünya güzeli bir anlatıcı, hele o gördükleri"²² cümlesi de kendisinin artık fiziksel olarak göremeyeceği güzellikleri deneyimleme isteğini ve imkânını düşündürür. Henry James, hayatının büyük çoğunluğunu, bir müddet sonra tamamen Avrupa'da geçirdiği için kız kardeşinin gözünde dış dünyanın temsilidir. Harry'nin, "Düşünceli baykuşu dış dünyalara açılıp, yabancı oklara, şunlara bunlara hedef olurken, benim küçük tavşanım o sıcacık, güvenli yuvasında neler neler düşünüyordu"²³ diye sorması önemlidir. Alice, çay partisinin sonunda kadınlara zihninde ne olduğunun cevabını, gerçekleştireceği hayalî seyahatin belki de ipucunu verir: "Ben burada olacağım. Yerimde. (Güler.) Beni nerede bulacağınızı biliyorsunuz. Ah Margaret, gittiğin bütün o yerleri düşündüğümde. Ve ben sığınağında yaşıyorum. Sana Roma'yı sormak istiyordum. Katmanlarını?"²⁴ Ağabeyinin ve Margaret Fuller'in fiziksel olarak deneyimlediği, yer yer onlardan dinlediği Roma'ya 'kendi imkânları' aracılığıyla, zihninde gidecektir.

Altıncı sahne, Sontag'ın bu oyunu tanıtırken altını çizdiği "aklın hapsedilmesi" probleminde yöneltilen çok keskin bir bakıştır. Zihinde seyahat, Sontag'ın tahayyülünde hayal gücünün kapasitesinin uç noktalara kadar zorlanmasıdır. Alice'in Roma seyahati, Xavier de Maistre'in *Odama Yolculuk*'undan (1794) William Beckford'ın hayalî İtalya seyahati anlatılarına (*Vathek*, 1786), Nathaniel Hawthorne'un *The Marble Faun*'undan (1860) Emily Dickinson'ın Amherst'teki evinden hiç çıkmadan şiirlerinde yaptığı Avrupa yolculuklarına, seyahat yazınında başlı başına bir alt tür olarak değerlendirilebilecek "hayalî seyahat" anlatılarının en çarpıcı örneklerinden biridir.²⁵ On dokuzuncu yüzyılda eski kıtanın soylularının ve varlıklılarının eğitim ve olgunlaşma süreçlerinin artık yerleşik bir gereği olan Grand Tour (Büyük Tur), Atlantik'in öte yakasında da üst orta sınıf ve zenginlerin rağbet ettiği bir seyahat modeliydi. Paralel olarak turizm endüstrisinin oluşum dönemine işaret eden bu zaman aralığında bir o kadar yaygınlaşan bir gelişme de "sanal seyahat" (virtual travel) kültürüydü. William Wordsworth ve Lord Byron gibi Romantiklerin şiirlerinin de etkileyip zenginleştirdiği hali hazırdaki seyahat yazını ve rehber kitaplara ek olarak, evlerin duvarlarına yerleşen

¹⁹ Sontag, *Alice Yatakta*, 31.

²⁰ Sontag, *Alice Yatakta*, 34-40.

²¹ Sontag, *Alice Yatakta*, 28.

²² James, *Her Brothers, Her Journal*, 221.

²³ Sontag, *Alice Yatakta*, 22.

²⁴ Sontag, *Alice Yatakta*, 47.

²⁵ Hayalî seyahat, Türk edebiyatında da yetkin örneklerini gördüğümüz bir türdür. Olcay Akyıldız'ın, Ahmet Mithat Efendi'nin fiktif seyahatlerini söylem stratejisi olarak incelediği, yazarın "seyahat-i fikriyye ve seyahat-i zihniyye" tabirlerinden hareketle "mental seyahat" kavramını "hayali" ve "edebi" alt başlıklarla kategorilendirdiği çalışması ilgiye değerdir. Bkz. Olcay Akyıldız, "Imaginary Travel(s) as a Discursive Strategy – The Case of Ahmet Mithat and Ottoman Constructions of Europe", *Venturing Beyond Borders – Reflections on Genre, Function and Boundaries in Middle Eastern Travel Writing* (yay. haz.) Bekim Agai, Olcay Akyıldız, Caspar Hillebrand (Würzburg: Ergon Verlag, 2013), 203-226. Çağdaş Türk edebiyatından bir örnek ise Alice James'in durumuyla paralelliği açısından hayli dikkat çekicidir. Sanatçı Canan Tolon'un *Geçmişsiz Gelecek* (2004) adlı resimli anlatısı, çocukken Fransa'nın Bask bölgesinde bir hastanede geçirdiği uzun tedavi dönemine dairdir. Kısıtlanmış bir beden ve zihnin deneyimlerinde, yataktan yapılan zihinde seyahatler önemli bir yer kaplar.

turistik panoramalar ve manzaralarla görsel olarak da oluşmuş bir seyahat bilgisi ve fikrinden bahsetmek mümkündür. Amerikalı şair Henry Wadsworth Longfellow'un "Travels by the Fireside" (1875) adlı şiiri, şömine başında oturulup zihinde gerçekleştirilen bir Avrupa seyahatidir; bu konudaki edebi ve görsel, kültür birikiminden yararlanır. Longfellow, başka şairlerin Avrupa anlatılarına yaptığı göndermelerle kozmopolit bir duruş sergilerken, bir yandan da "Amerikan edebiyatına ulus ötesi bir anlayışı katmak için uğraş vermektedir".²⁶ Dolayısıyla Amerikalı kimliğini sorgulamak, başka kültürlerle ve kendine dışarıdan bakmak güncel bir meseledir. Buradaki kimlik ve seyahat ilişkisini iki boyutlu; ulus kimliği karşısında öteki dünyalar ve buna paralel olarak benlik karşısında dış dünya düzlemleri olarak değerlendiriyoruz.

Alice Yatakta'nın Alice dışındaki, onun karşısındaki model kadınlarından biri, Margaret Fuller, seyahati fiziksel olarak deneyimlerken, diğeri, yani Emily Dickinson onu evden hiç çıkmadan, "şiirsel, retorik ve filolojik bir formda" gerçekleştirmiştir.²⁷ Dickinson'ın "Avrupa şiirleri" diye gruplandırılabilir pek çok şiirindeki seyahat modelinde, domestik bir alanın karşısına başka bir düzlem gelip yerleşir; zihinde seyahat deneyimi düpedüz, benliğin hayalî bir yer değiştirme biçimi haline gelir. Çifte vatandaşlık hissini, iki ayrı dünyaya birden ait olma zannını,²⁸ kişinin gerçek ve hayal ettiği konumu, yerli ve yabancı olgular arasında gidip geldiği ikili bir varoluş imkânını²⁹ sunar. Bu seyahatin başlıca koşulu, Dickinson'ın mektuplarından birinde arkadaşı J. G. Holland'a söylediği gibi, "gözleri kapamaktır".³⁰

Şehre Gitmeden Şehri Yazmak

"Gözlerin kapanması suretiyle yapılan seyahat" fikrinin Susan Sontag'ın da zihnini meşgul ettiği, onun 1978'de yazdığı "Project for a Trip to China" adlı öyküden anlaşılabilir. Sontag'ın, mekân kavramını, mekân hissini nelerin oluşturduğunu ve mekân yazma girişimini sorguladığı bir öyküdür bu. Bir yeri tanımlamak ve anlatmak için ne kadar yol kat etmek gerekir? O yere gitmek mi yoksa oradan uzaklaşmak mı gerekir? Sontag için seyahat her koşulda duygusal bir deneyim olduğu gibi mekânın kendisi başlı başına düşünsel bir üretdir. Nitekim öykünün son satırları seyahatin kurgusal doğası üzerine keskin bir önermedir:

*On dokuzuncu yüzyılın Romantikleri için
bir seyahat her zaman bir kitap üretimiyle sonuçlandı.
Kimi Roma'ya, kimi Atina'ya, kimi Kudüs'e —ve daha ötesine—
oralari yazmak için gittiler.
Belki de ben Çin yolculuğum hakkındaki kitabı Çin'e gitmeden önce yazarım.*³¹

Sontag'a göre, seyahat ettiğin yeri zihninde çoğunluğu şablonlarla, kullanıma hazır turistik klişelerle doldurursun; dolayısıyla seyahatte de kurgulanmış yaşarsın. Sontag'ın 1978 yılında yazdığı başka bir öykü, "Unguided Tour" da seyahatin doğası üzerine bir meditasyondur. 1983'te bu öyküden kendisinin uyarladığı *Unguided Tour* diğer adıyla *Letter from Venice* adlı uzun metraj bir film çeker. Venedik'i ziyaret eden bir çiftin üzerinden kurguladığı hikâyede, gerçekten ne bildiğimizi, gerçekte ne hissettiğimizi keşfetmek için seyahat sürecinde bilgi ve duygusal refleks dağırıcısını boşaltma girişimi göze çarpar. Filmde kadın karakter bir noktada, gezi rehberi kitaplarını, seyahatten sonra, eve döndüğünde okuduğunu söyler. Bu anlamda, Sontag'ın "Project for a Trip to China"da kullandığı "mitik yolculuk" tanımı yerinde bir tabirdir. Kişinin yabancı bir yere dair umduğunu bulmasını sağlayan önceden belirlenmiş tüm fantezileri ortaya döküp onlardan kurtulmak suretiyle kendini bulmaya dönüşen modern mitik bir yolculuğa işaret eder. Çin'e gitme fikri; kimliği, bağlamı ve aşinalığı aşmanın bir yoludur. Farklılık, yenilenme ve yeniden doğuş arzusunun motive ettiği bir projedir.³² Nasıl ki Çin, sonlu / sonu olan, bilindik bir bölge /mıntıka değildir; aksine yeniden yorumlamaya, yeniden incelemeye açık; kültürel, politik ve tarihi çağrışımlardan müteşekkil, asla nihai olmayan bir düşünce ürünüyse, oraya seyahat etmek isteyen özne için de bir kimlik bozumu ve ardından inşası deneyimidir: Kendin olmayan bir yerde, kendin olmayan üzerinden yeni bir tanım yapma imkânı sunar. Sadece bununla da sınırlı değildir, Sontag'ın öyküde önerdiği bir başka önemli nokta da seyahatin kişisel acıyı azaltabileceğidir. En nihayetinde Çin'e seyahat projesi bir yeniden doğum ve keşfe dönüşür.

Alice James'in gerçek yaşamına döndüğümüzde, Avrupa'nın James ailesi için her zaman, her derde deva bir ilaç niteliği taşıdığını görüyoruz. Aile arasında adeta söze dökülmeyen bir eğilim vardır: En sağlıksız olanın iyileşmek üzere Avrupa'ya gitmek için aile bütçesinden yararlanma hakkı. Avrupa, 1840'larda onu baskılayan toplumsal ve dinî soru/nlar açısından baba Henry James'e (Sr.) bir sığınak olur, 1850'lerde yavan bulduğu bir Amerika ortamında

²⁶ Parac Finnerty, " 'To shut our eyes is Travel': Nineteenth-Century Imaginary Journeys and Dickinson's Virtual Europe", *The Wenshan Review of Literature and Culture* 11.2 (2018): 16.

²⁷ Cynthia L. Hallen ve Malina M. Nielson, "Emily Dickinson's Place Names", *Names: A Journal of Onomastics* 54.1 (2006): 7.

²⁸ Alison Byerly, *Are We There Yet: Virtual Travel and Victorian Realism* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2013), 10.

²⁹ Ralph O'Connor, *The Earth on Show: Fossils and the Poetics of Popular Science, 1802-1856* (Chicago: University of Chicago Press, 2007), 316-17.

³⁰ Emily Dickinson, Mektup no. 354, <http://archive.emilydickinson.org/correspondence/holland/1354.html>, erişim tarihi 22.08.2023.

³¹ Susan Sontag, *Debriefing* (New York: Farrar, Straus, Giroux, 2017), EPUB.

³² Sara Meyer, "Susan Sontag's 'Archaeology of Longings'", *Texas Studies in Literature and Language* 49.1 (Spring 2007): 51.

ona eğitici bir panzehir görevi görür. 1860'larda hem Henry James Jr. hem de William James, fiziksel tedavinin ve entelektüel uyanışın peşine Avrupa'da düşerler ve bu arayışları başarıyla sonuçlanır. Teyzeleri Kate, 1869 kışında keyif ve yenilenme amacıyla Avrupa'ya yolculuk eder. Alice'in pek çok arkadaşı 1860'ların ikinci yarısında Büyük Tur'a çıkar; Alice onların bu girişimini hayranlıkla ve imrenerek takip eder. Ağabeyi Henry James'in Avrupa'dayken yazdığı mektuplar, Alice'in duysal ve duygusal eğitimine dolaylı olarak katkıda bulunduğu gibi onun da gitme isteğini körüklemektedir. Nihayet 1872'de altı aylığına teyzesi Kate ve Henry ile yeniden Avrupa yollarına düşecektir. Seyahat öncesinde ve esnasında hem kendisinin dillendirdiği hem de teyze ve ağabeyin aileye gönderdiği mektuplarda görüldüğü üzere, Alice'in fiziksel ve ruhsal rahatsızlıklarına "seyahat tedavisi" birebir gelir. Zaten aile de buna inandığı için kızlarının bu uzun soluklu yolculuğu yapmasını desteklemiştir. Seyahat bittikten sonra kız kardeşi Amerika'ya ailesinin yanına döndüğünde onlara yazan Henry, Alice için "*zihni de bavulu gibi o kadar çok hazineyle yüklü ki, onları peş peşe, taksit taksit tepsilerde, bilgi katmanları halinde boşaltmak gerekiyor*"³³ der ve kızın heyecanını dizginlemek gerektiği konusunda anne babasını uyarır. Aile, Alice'in fiziksel ve ruhsal olarak gözle görülür bir iyileşme göstermesinden oldukça memnundur. Seyahat onun bağımsızlık duygusunu perçinlemiştir. Alice, "*bekar genç bir Amerikalı kadının yapabileceği kadar özgürce dolaşabilmiş ve zevkin peşinde koşabilmiştir. Kendini kaptırmış, hayata katılmış, harekete geçmiş ve evde yaşadığından çok daha dolu dolu yaşayabildiğini kanıtlamıştır.*"³⁴

Susan Sontag'ın Alice James'in günlüklerinden ve tanıklık anlatılarından bu biyografik bilgileri bilhassa seçtiği, *Alice Yatakta*'nın bir sahnesini tamamen seyahate ayırmasından rahatlıkla anlaşılabilir. Alice'in seyahat ettiği her yere dikkat edip gitmediği tek yer olan Roma'yı bu hayalî seyahat anlatısının merkezine yerleştirmesi de boşuna olmasa gerekir. Büyük Tur'un geleneksel olarak en geniş kısmını kapsayan İtalya, on dokuzuncu yüzyıl seyahat anlatılarında her zaman yüce olanın ve manzara ile mimarinin pitoresk güzelliğinin yan yana gelmesi demektir.³⁵ Tutkulu, coşkulu ve sanatsal bir yaşama işaret eder, Emily Dickinson'ın şiirlerinde olduğu gibi, "*yokluğunda var olan ve uzaktan arzu edilen bir ötekilik hayaletidir.*"³⁶ İtalya, Alice'in seyahat duraklarından biri olmuştur ama Roma, kısa ömrünün yetmeyeceği bir 'arzu nesnesi' olarak kalacaktır. Beşinci sahnenin sonunda Margaret Fuller'in "*Roma'yı görmemiş olan biri yaşamış sayılmaz*" repliği, Alice için Roma'nın yaşama özdeşliğini somut bir şekilde gözler önüne serer. Düşüncelerinin zihnine, bedeninin de yatağa hapsediği bir durumda Roma tahayyülü, Lewis Carroll'ın Alice'inin Harikalar Diyarı gibi ona sonsuz olasılıklar sunacaktır. Nitekim, Sontag oyunun önsözünde Roma'ya seyahatin nedenini şöyle açıklar:

*Alice erkek kardeşinin sık sık ziyaret ettiği ve Margaret Fuller'in yaşadığı Roma'ya hayali bir yolculuk yapmak zorunda. Alice orada yalnızca özgürlüğünü değil, kendisi gibi ayrıcalıkların dünyası dışındaki zorunluluklar ve acılar dolu dünyayı da, eli sakat bir küçük kızın temsil ettiği yoksulların dünyasını da hayal edecektir.*³⁷

Roma'ya zihinde gerçekleştirilen seyahat her türlü bileşeniyle yaşamın kendisini deneyimleme girişimi, bir simülasyon olacaktır. Altıncı sahnenin başındaki sahne direktifinde, "*Alice, çok büyütülmüş yatak odasının bir köşesinde minicik görünmektedir. Sahne önünde bir çocuk sandalyesinde oturur. Arkasında dev bir yatağın, olağanüstü bir kırmızı yastığın bir bölümü görünür.*"³⁸ Carroll'ın Alice'inin onu küçülten sıvıdan içmiş halini anımsatır. Bu açık referansla birlikte düşünülmesi gereken diğer mevzu ise *Alice Harikalar Diyarı*'na doğrudan yansıyan, on dokuzuncu yüzyılda yaygın ve yasal olarak kullanılan afyon (opyum) deneyimidir. Alice'in şişelerden içtiği sıvılardan, metindeki mantarlara kadar birden fazla unsur *Alice Harikalar Diyarı*'nın uyuşturucu üzerinden incelenmesini kaçınılmaz kılmıştır. Alice James'in de hayatının son üç yılını, düzenli olarak aldığı morfinlerle geçirdiği düşünülürse, benzer bir halüsinatif düzleme geçiş söz konusudur. Tek bir monologdan oluşan sahne, "zihin" kelimesiyle başlar ve bu kelimenin üzerine örülen, tekrar ve yansımalarla şiirsel bir anlatıya dönüşür: "*Zihnim. Zihnimde yolculuk yapabilirim. Zihnimle Margaret'in yaşadığı Roma'dayım. Harry'nin indiği. Onların kitaplarını bir kenara bıraktım. Şimdi sıra bana geldi.*"³⁹ "Zihin" sözcüğü metinde yaklaşık yirmi dört kez kullanılır. Onunla ilintili "hayal etmek", "düşünce", "düşler", "kafamda / kafamın içinde" kalıpları birbirinin yansıması olarak boy gösterir. Görme, işitme ve koku odaklı güçlü bir duysallık karşımıza çıkar: "*Çamaşırcı kadınları görüyorum. Saraylar. Sarımsak kokusunu duyuyorum. Drenaj kanallarında portakal kabukları. Yakınlarda bir yerdeki manastırın çanlarını işitiyorum. İnsanlar bağırıp çağırarak bir şeyler satmaya çalışıyorlar.*"⁴⁰ Duyular üst üste bindiği gibi, yüce ve en gündelik, aşağı olan imgelerin de tezatla üst üste binmesi söz konusudur. Tam da bu yüzden Roma, yaşamın kendisidir: "*Bazı insanlar Paris'i tercih ediyorlarsa da, Roma*

³³ Strouse, *Alice James: A Biography*, ch. 9.

³⁴ Strouse, *Alice James: A Biography*, ch. 9.

³⁵ Meyer, "Susan Sontag's 'Archaeology of Longings'", 79.

³⁶ Finnerty, "To shut our eyes is Travel", 37.

³⁷ Sontag, *Alice Yatakta*, 70.

³⁸ Sontag, *Alice Yatakta*, 49.

³⁹ Sontag, *Alice Yatakta*, 49.

⁴⁰ Sontag, *Alice Yatakta*, 49.

dünyanın en güzel kenti. Bazıları da Venedik diyor ama Venedik çok kokulu bir kent ve herkese ölümü anımsatıyor. Ama Roma size yaşama, hayatta kalma düşüncesini veriyor. Roma'dayken ben de bu düşünce ile dolu olurdum kuşkusuz."⁴¹

Zihnin ve hayal gücünün sınırlarının zorlanmasına paralel olarak Roma'nın yüceliği (*sublime*) öne çıkar. Şehrin büyüklüğü ve ulviliği karşısında Alice kendisini küçük ve hakir hisseder. Bu durum, sahnenin başında Alice'in odanın ve yatağın içinde her zamankinden küçük görünmesiyle beraber ilerleyen bir olgudur. "*O güzelliği bütünüyle görseydim, çok mutlu olurdum, biliyorum. Dopdolu olurdum. Günlüğüme onunla ilgili düşüncelerimi yazardım. Resimlerdim, evet. İzlenimlerini aktaran bir başka turist de ben olurdum. Çok alçakgönüllü olurdum. Roma ile karşılaştırıldığında ben kimdim ki. Ben Roma'yı görmeye geldim. O beni görmeye gelmedi ki. O hareket edemez.*"⁴² Alice, oraya fiziksel olarak gitme imkânı olsaydı, kendisinin de herhangi bir turistten farksız davranacağını söyler, lâkin turizm endüstrisinin kuvvetli bir biçimde şekillendiği bu dönemde çoktan yerleşmiş bir turist profili ve davranış modeli vardır: geldiği yere, etrafındakiler kültür ürünleri de olsa, tüketim nesnelere olarak bakan, mal ve hizmet bekleyen bir müşteri. Gördüklerine ne kadar hayranlık duysa da geldiği yerden beraberinde getirdiği üstün bir kimlik yanılması. Alice, "*Ben düşüncemde Roma'dayken, kendilerine taktıkları bir takım [sic.] adlarla kendilerini İtalyanlar karşısında küçük düşüren bazı Amerikalı yazarlar gibi züppenin teki miyim*"⁴³ derken, kendisini de özeleştiriyeye tabi tutarak söz konusu turist profilini, daha özelinde Amerikalı kimliğini de eleştirmektedir: "*Kendimi aşmak çok çaba gerektiriyor. Çok büyük olabilirim ama kendimi küçücük görebilirim. Ve zihnimde ben hâlâ benimdir*"⁴⁴ sözleri, yücelik / küçüklük ikiliği, bireyin kendini dış dünya karşısında konumlandırışı hakkında bir meditasyondur. Yerelliği aşmak ve alçakgönüllülükle öteki olana karışmak eğilimi kendini gösterir.

Şehirde Tek Başına

Susan Sontag'ın "Project for a Trip to China" ve seyahat üzerine olan diğer eserlerinde önerdiği gibi, ancak zihindeki yerleşik kalıplardan sıyrılmayı başaran gezgin, kendiliğini deneyimleyebilir. Alice James, Roma sokaklarında özgürce gezmenin koşulunu "yalnız olmaya" bağlar. Zaten bu sahne, oyun boyunca da Alice'in yalnız olduğu yegâne sahnedir. "*Harry bir gece Colossum'a [sic.] gidip soğuk aldıktan sonra ölen bir genç kızdan söz etmişti. Yalnız olmak tehlikeli. Ama ben yalnız olmayı düşlerim. Zihnimde Roma'da yalnızumdur. Orada sokakta yalnız yürüyen kadınlara sarkıntılık yapılırsa da, ben düşüncemde, Roma sokaklarında dolaşırken güvenlikte hissederim kendimi.*"⁴⁵ Bu tahayyüle, Harry'nin anlattığı, gece Kolezyum'a gidip zatürre kapıp ölen kızın hikâyesinin karışması önemlidir, keza özgürleşmek isterken hatırlatılan, parazit gibi araya giren, zihinsel hapisliğin metaforudur hastalık gerçeği. Benzer bir "parazit söylem", Alice'in Roma'nın antik taşlarından bahsederken göğsündeki "taşa" gönderme yapmasında da gözlemlenir. Bununla birlikte, Alice'in sunduğu yalnız başına sokaklarda yürüyen kadın imgesi, on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan modern bir olguyu akla getirir: sokaklarda aylakça dolanan erkeğin, *flâneur*'ün kadın karşılığı olan *flâneuse*'ü. Hâlâ üzerinde yeterince çalışılmış bir konu olmamakla beraber, George Sand, Virginia Woolf, Jean Rhys, Jeanette Winterson, Irmgard Keun, Tezer Özlü gibi pek çok kadın yazarın sokakları arşınlayan kadın anlatıcıları ve karakterlerinden oluşan bu *flâneuse* ağına, -kendisi yazma fırsatı bulamamıştır ama Sontag eliyle Alice James de dahil olur. *Flâneuse*, sokakta yalnız başına olan bir kadının güvenliği, özerkliği, ruh hali, kendini tanımlama biçimi ve dış dünya tarafından algılanma modellerine dair pek çok soruyu doğuran bir terimdir. Bu konuda yapılan hayli sınırlı çalışmalardan birine imza atmış olan Lauren Elkin, *flâneuse* ile ilgili şu can alıcı soruları sorar:

*Bizler birey miyiz, yoksa kalabalığın bir parçası mı? Göze çarpmak mı istiyoruz, kalabalığa karışmak mı? Bu mümkün olabilir mi? Cinsiyetimiz ne olursa olsun kamuya açık alanlarda nasıl görünmek isteriz? Bakışları üstümüze çekmek mi yoksa o bakışlardan kaçmak mı? Özgür ve görünmez olmak mı? Dikkate değer mi ya da kimsenin hakkında yorum yapmadığı biri mi?*⁴⁶

Aslında geniş ölçekte, coğrafi çevrenin bireylerin duygu ve davranışları üzerindeki belli başlı etkilerinin incelendiği psikocoğrafyanın alanına giren bu sorular, *flâneuse* özelinde toplumsal cinsiyet ve şehir ilişkisini belirginleştirmektedir. Lauren Elkin'in tartışmasını başlatma noktası olan Virginia Woolf, 1927 tarihli denemesi "Street Haunting"te (Sokakta Kol Gezmek)⁴⁷ şehirde ve sokaklarda yürümenin kendini birey olarak gerçekleştirmenin önemli bir biçimi olduğu fikrini önerir. Sontag'ın Alice'i de şehirde yalnız başına yürüme isteğiyle sokaklarda özerk bir alan talep etmektedir. Keza bu yürüyüş tamamıyla zihinde gerçekleştiği için, söz konusu imkân alanı daha da geniştir. Oyunun ikinci sahnesinde

⁴¹ Sontag, *Alice Yatakta*, 49-50.

⁴² Sontag, *Alice Yatakta*, 50.

⁴³ Sontag, *Alice Yatakta*, 51.

⁴⁴ Sontag, *Alice Yatakta*, 51.

⁴⁵ Sontag, *Alice Yatakta*, 50.

⁴⁶ Lauren Elkin, *Flânöz: Şehirde Yürüyen Kadınlar, Paris, New York, Tokyo, Venedik ve Londra*, çev. Doğan Dilçun Doğan (İstanbul: Nebula, 2018), 12.

⁴⁷ Virginia Woolf, *The Death of the Moth and Other Essays* (London: Hogarth Press, 1942).

dünyayı yatağından daha iyi gördüğünü söyleyen Alice James, gerçek hayatta 7 Mayıs 1891 tarihinde günlüğüne şunları yazmıştır:

*Muazzam estetik midelerimiz olduğu için ne kadar şanslıyız, öyle ki gölgeli bir odada uzanmış yatarken geçmiş seyirleri tekrar ve tekrar çiğneyip durabiliyoruz; hafif bir ışık, ya da bir parfüm kokusu, rüzgârın hışırtısı ve parıldayan bir manzaranın yanılması, murıldanan çam ağaçları ve nemli, ilahî bir dünyevilik bütün mükemmelliğiyle gözümüzün önüne geliverir.*⁴⁸

Alice James'in "estetik mideler" metaforu kuşkusuz yetkin bir estetik bakışa işaret eder ama en nihayetinde bahsettiği görüntüleri hayata geçiren yine zihnin gücüdür. Oyunun Roma sahnesinde de defalarca tekrarlandığı üzere zihin, gücünü gösterir. Alice, hiçbir yerde olmadığı kadar zihninde kendisidir, "Ve aklımla ben de yükselbilirim. Çok yüksekte olabilirim [. . .] zihnimin bir ölçüsü, kesin büyüklüğü yok. Her şeye uyan bir ölçüsü var"⁴⁹ der. Alice'in gerçekten özgür olduğu tek sahne, Roma sokaklarını yalnız başına arşınladığı bu sahnedir. Gerçek Alice James, hayatı boyunca, büyük ölçüde ataerkil tahakkümün nesnesi olmuştur. Susan Sontag, Alice'i yatağa bağlı hasta bedeninden zihin aracılığıyla çekip alarak ona simgesel bir özgürlük vermektedir. Yatağından kalkabilseydi ne olacaktı? Kadın hakları savunucusu ve dünyayı gören Margaret Fuller mı, evinden çıkmadan dünyayı gezen şair Emily Dickinson mı? Bilemeyeceğiz ama Susan Sontag en azından zihin aracılığıyla Alice James'e dört başı mamur bir özerklik armağan eder ve oyunun bu sahnesi, hayalî seyahat anlatısı geleneğine incelikli bir şekilde dahil olur.

Etik Kurul Onayı: Çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for the study.

Peer Review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

ORCID:

Nilay Kaya 0000-0001-7378-5476

KAYNAKÇA / BIBLIOGRAPHY

Akyıldız, Olcay. "Imaginary Travel(s) as a Discursive Strategy – The Case of Ahmet Mithat and Ottoman Constructions of Europe". *Venturing Beyond Borders – Reflections on Genre, Function and Boundaries in Middle Eastern Travel Writing*. (yay. haz.) Bekim Ağa, Olcay Akyıldız, Caspar Hillebrand. Würzburg: Ergon Verlag, 2013, s. 203-226.

Atak, Hasan. "Ruh Sağlığı Çalışmalarında Yeni Bir Psikososyal Değişken: Eylemlilik /A New Psychosocial Variable in Mental Health Studies: Agency". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry* 3.3 (2011): 483-512.

Barnwal, Prity ve Rajni Singh. "Silence as Political Strategy in Art: A Study of Susan Sontag's *Alice in Bed*". *Journal of Language, Literature and Culture* 68.2: 101-119.

Byerly, Alison. *Are We There Yet: Virtual Travel and Victorian Realism*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2013.

Elkin, Lauren. *Flâneuse: Women Walk the City in Paris, New York, Tokyo, Venice and London*. e-book ed. New York: Farrar, Straus, Giroux, 2016. EPUB.

_____. *Flanöz: Şehirde Yürüyen Kadınlar, Paris, New York, Tokyo, Venedik ve Londra*. (çev.) Doğan Dilçun Doğan. İstanbul: Nebula, 2018.

Finnerty, Paraic. "'To shut our eyes is Travel': Nineteenth-Century Imaginary Journeys and Dickinson's Virtual Europe". *The Wenshan Review of Literature and Culture* 11.2 (2018): 61-96.

Hallen, Cynthia L. ve Malina M. Nielson. "Emily Dickinson's Place Names". *Names: A Journal of Onomastics* 54.1 (2006): 5-21.

James, Alice. *Her Brothers, Her Journal*. Cornwall, New York: Dodd, Mead & Company, 1934.

Meyer, Michael. "William Beckford's Real and Imaginary Travels". *Alternative Romanticisms. Studien zur Englischen Romantik*. Band 15 (2001): 77-88.

⁴⁸ James, *Her Brothers, Her Journal*, 227.

⁴⁹ Sontag, *Alice Yatakta*, 51-4.

- Meyer, Sara. "Susan Sontag's 'Archaeology of Longings'". *Texas Studies in Literature and Language* 49.1 (Spring 2007): 45-63.
- Moser, Benjamin. *Sontag, Her Life and Work*. e-book ed. New York: Ecco, 2019. EPUB.
- O'Connor, Ralph. *The Earth on Show: Fossils and the Poetics of Popular Science, 1802-1856*. Chicago: University of Chicago Press, 2007.
- Rollyson, Carl. *Understanding Susan Sontag*. University of South Carolina Press, 2016.
- Sontag, Susan. *Alice in Bed: A Play in Eight Scenes*. New York: Farrar, Straus, Giroux, 2012.
- . *Alice Yatakta*. (çev.) Nihal Geyran Koldaş. Nisan Yayınları, 1999.
- . *Debriefing, Collected Stories*. e-book ed. New York: Farrar, Straus, Giroux, 2017. EPUB.
- . *Metafor Olarak Hastalık/AIDS ve Metaforları*. (çev.) Osman Akınhay. İstanbul: Agora, 2005.
- . "Going to Theater (and the Movies)". *Partisan Review* 31:2 (Spring 1964).
- . "Rewriting *The Lady from the Sea*". *Theater* 29, no. 1 (1999): 89.
- Sontag, Susan ve Ivo van Hove. "Another *Alice's Wonderland*, As Susan Sontag Found It". Röportaj. Richard Schechner. *The New York Times*. Oct. 29, 2000, s.1.
- Sözalan, Özden. *The Staged Encounter: Contemporary Feminism and Women's Drama*. Stuttgart: Ibidem, 2004.
- Strouse, Jean. *Alice James: A Biography*. e-book ed. New York: New York Review of Books, 2011. EPUB.
- Tolon, Canan. *Geçmişsiz Gelecek*. İstanbul: Norgunk, 2004.
- Walker, Julia A. *The Scandal of Susan Sontag*. Columbia University Press, 2009.
- Woolf, Virginia. "Street Haunting". *The Death of the Moth and Other Essays*. London: Hogarth Press, 1942.

Atıf Biçimi / How cite this article

Kaya, Nilay. "I Close My Eyes, and I Travel: Imaginary Travel in Susan Sontag's Play *Alice in Bed*" *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü Dergisi* 38 (2024): 1-11. <https://doi.org/10.26650/jtcd.1393494>